

УДК 378.1(477)
DOI 10.32342/2522-4115-2019-2-18-6

І.М. ГОЛОВІЙЧУК,

*кандидат наук з фізичного виховання та спорту,
завідувач кафедри фізичного виховання та спеціальної підготовки
Університету митної справи та фінансів (м. Дніпро)*

В.В. КИДОНЬ,

*кандидат наук з фізичного виховання та спорту,
доцент кафедри фізичного виховання та спеціальної підготовки
Університету митної справи та фінансів (м. Дніпро)*

Ю.О. ЗАБІЯКО,

*старший викладач кафедри фізичного виховання та спорту
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*

УЧАСТЬ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В НАЦІОНАЛЬНОМУ ДОСЛІДЖЕННІ STEPS В УКРАЇНІ: ПОТЕНЦІАЛ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У статті наведено думку авторів щодо необхідності участі закладів вищої освіти у боротьбі за здоров'язбереження нації. Мета статті полягає у вивченні й визначенні потенціалу, ролі та перспектив участі закладів вищої освіти в національному дослідженні STEPS (STEPwise approach to noncommunicable disease risk factor surveillance) в Україні з метою збереження здоров'я української нації шляхом запобігання поширеності факторів ризику неінфекційних захворювань.

Зважаючи на те, що неінфекційні захворювання є результатом поєданого впливу генетичних, фізіологічних, екологічних і поведінкових факторів, автори обґрунтовують у статті актуальність, доцільність і можливість використання закладами вищої освіти певних інструментів STEPS для імплементації в системі формальної та інформальної освіти, зокрема анкетування, опитування, певні соціально-демографічні й фізичні вимірювання тощо.

Автори розглядають можливість збору закладами вищої освіти з використанням інструментів STEPS даних про поведінкові фактори (рівень споживання тютюну й алкоголю, нездорове харчування, недостатня фізична активність); регіональні фактори навколишнього середовища (забруднення та ін.); результати фізичного огляду (надлишкова вага та ожиріння); про деякі генетичні та фізіологічні показники (зокрема інформація щодо наявності хвороб системи кровообігу); про соціально-демографічні показники. Також у результаті дослідження авторами виявлено актуальність і важливість посилення міжсекторальної співпраці Міністерства охорони здоров'я України та Міністерства освіти і науки України й підпорядкованих їм структур. У статті аргументовано думку авторів щодо можливостей використання певних інструментів STEPS з метою їх імплементації в системі формальної та інформальної освіти.

Ключові слова: здоров'язбереження, інструменти STEPS, заклади вищої освіти, просвітницька робота, формальна й інформальна освіта.

В статье представлено мнение авторов о необходимости участия высших учебных заведений в борьбе за здоровьесбережение нации. Цель статьи состоит в исследовании и определении потенциала, роли и перспектив участия высших учебных заведений в национальном исследовании STEPS (STEPwise approach to noncommunicable disease risk factor surveillance) в Украине с целью сбережения здоровья украинской нации путем предотвращения распространения факторов риска неинфекционных заболеваний.

Учитывая то, что неинфекционные заболевания являются результатом объединенного влияния генетических, физиологических, экологических и поведенческих факторов, авторы обосновывают

стаття актуальність, целесообразність и можливість використання висшими учебними заведеннями определенных інструментів STEPS для імплементації в системі формального и інформального образования, в частині анкетирования, опросників, определенных соціально-демографических и физических измерений и пр.

Автори рассматривают можливість збору висшими учебними заведеннями с использованием інструментів STEPS даних о поведенческих факторах (уровень потребления табака и алкоголя, нездоровое питание, недостаточная физическая активность); региональных факторах окружающей среды (загрязнения и пр.); результатах физического осмотра (излишний вес и ожирение); о некоторых генетических и физиологических показателях (в частности информация о наличии заболеваний системы кровообращения); о социально-демографических показателях.

Також в результаті дослідження авторами виявлені актуальність и важність посилення міжсекторального співробітництва Міністерства здравоохранення України и Міністерства образования и науки України, а також підчинених им структур. В статті аргументировано мнение авторів о возможности использования висшими учебними заведеннями определенных інструментів STEPS для их імплементації в системі формального и інформального образования.

Ключевые слова: здоров'єсбереження, інструменти STEPS, высшіе учебніе заведення, просвітительська робота, формальное и інформальное образование.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Загальновізнано погіршення стану здоров'я людей у світі, що викликане багатьма факторами, серед яких не останнє місце займають: екологічна ситуація, нові виклики, що спричинені глобалізацією, тиск навантаження і стресу, нездорове харчування, брак освіченості з питань здоров'язбереження. Також слід вказати на існування певної неузгодженості: «головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я» [1, с. 1], є Міністерство охорони здоров'я України, а навчальні заклади вищої і середньої освіти перебувають у підпорядкуванні Міністерства освіти і науки України, що є зрозумілим і логічним. А саме заклади освіти працюють з молоддю – найважливішою цільовою групою, коли йдеться про збереження здоров'я української нації і її просвіту з питань здоров'язбереження. Отже, вкрай важливою стає міжсекторальна співпраця обох міністерств і підпорядкованих їм структур, зокрема закладів вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серйозні наукові дослідження сьогодення з питань збереження здоров'я людей як глобального, так і регіонального / національного рівнів спираються на концепцію (ВООЗ, 1997 р.) і стратегію досягнення здоров'я для всіх «Глобальна стратегія «Здоров'я для всіх до 2000 року» [2, с. 57], програму ВООЗ «Здоров'я для всіх до 2000 року і далі», програму Європейського регіонального бюро ВООЗ «Здоров'я – 21» [2, с. 19, с. 58]. Для нашого дослідження важливою слід визнати також Віденську декларація про харчування та неінфекційні захворювання в контексті політики Здоров'я – 2020 (2013 р.) [3].

У сучасних наукових дослідженнях також наявний науковий інтерес до певних аспектів досліджуваної теми. Зокрема розроблено: концептуальні ідеї розвитку освіти в контексті культури громадського здоров'я (Т. Авельцева, Т. Басюк, Н. Башавець, О. Безпалько, І. Брехман, В. Горащук, М. Гриньова, Н. Зимівець, С. Кириленко, Г. Кривошеева, Т. Лях, Т. Мірошниченко, В. Молочний, О. Тіунова та ін.); головні принципи здорового способу життя (Г. Апанасенко, О. Балакірева, Н. Башавець, І. Брехман, Т. Бойченко, В. Горащук, Л. Жаліло, В. Казначеев, Л. Колмогорова, Н. Комарова, В. Мазін, О. Московиченко, С. Омельченко, Н. Слободяник, Л. Сущенко, О. Яременко та ін.); здоров'язбережувальні потенції фізичної культури та фізичного виховання (О. Аяшев, Ю. Бріскін, Л. Глазиріна, П. Дуркін, Є. Захаріна, І. Ляхова, Є. Приступа, Т. Ротерс, А. Сущенко, В. Фідельський та ін.). Вітчизняними науковцями було розроблено окремі здоров'язбережувальні технології для системи формальної та інформальної освіти, просвітницької роботи з різними цільовими групами (Т. Авельцева, Л. Андрущак, Т. Басюк, О. Безпалько, Т. Журавель, Н. Зимівець, Т. Лях, В. Молочний, О. Тіунова, О. Оржеховська, О. Пилипенко та ін.).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте мало відомо про дослідження стосовно участі закладів вищої освіти у спостереженні за факторами ризику неінфекційних захворювань.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у дослідженні й визначенні потенціалу та перспектив участі закладів вищої освіти в національному дослідженні

ні STEPS в Україні з метою запобігання поширеності факторів ризику неінфекційних захворювань для здоров'язбереження нації.

Виклад основного матеріалу дослідження. ВООЗ, яка розпочала з 1997 р. з Алма-Атинської Декларації глобальний рух щодо досягнення здоров'я для всіх [2, с. 57], виступає потужним механізмом наддержавного глобального рівня з питань охорони та збереження здоров'я. ВООЗ активно розробляє і впроваджує інструменти реалізації своєї мети, зокрема розроблено Глобальну стратегію «Здоров'я для всіх до 2000 року» (1980 р.) [4, с. 57], Програму ВООЗ «Здоров'я для всіх до 2000 року і далі», Програму Європейського регіонального бюро ВООЗ «Здоров'я – 21», Віденську декларацію «Про харчування та неінфекційні захворювання в контексті політики Здоров'я – 2020» (2013 р.) [3].

Отже, на глобальному рівні було розроблено платформу для створення національних стратегій з різних аспектів здоров'язбереження. Так, у 2014 р. Міністерством охорони здоров'я України було розроблено і прийнято «Національну стратегію реформування системи охорони здоров'я в Україні на період 2015–2020 років», «Концепцію реформування фінансування системи охорони здоров'я» та законопроекти, що запустять реформи [1, с. 1–2]. Суттєвим кроком уперед ми вважаємо започаткування в Україні у 2019 р. національного дослідження STEPS, тому що автори статті вбачають тісний зв'язок між метою і завданнями дослідження STEPS та певними завданнями закладів вищої освіти, а отже, і можливості для міжсекторальної співпраці.

Так, на переконання авторів статті, заклади вищої освіти в умовах формальної та інформальної освіти, просвіти мають всі можливості для збільшення загальної інформованості та розуміння ролі фізичної активності та правильного харчування як визначальних факторів самопочуття, здоров'я та розвитку особистості, для профілактичних заходів, що цілком співвідносяться з ідеями Глобальної стратегії «Здоров'я для всіх до 2000 року» та Віденської декларації «Про харчування та неінфекційні захворювання в контексті політики Здоров'я – 2020» [2–3].

Для досягнення мети статті слід навести важливу для нашої роботи інформацію щодо національного дослідження STEPS. Дослідження здійснює Центр громадського здоров'я Міністерства охорони здоров'я України та Громадська організація «Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка». Станом на 2019 р. активна міжсекторальна співпраця з Міністерством освіти і науки не передбачалася.

Стосовно методології дослідження, то для вивчення поширеності факторів ризику неінфекційних захворювань використовуються стандартизоване анкетування, фізичні та біохімічні вимірювання, дослідження STEPS відбувається в усіх областях України, респондентами (потенційна планована кількість 7 700 осіб) виступає доросле населення країни (міське і сільське), що обирається випадковим чином і на добровільних засадах. Період проведення польового дослідження – червень – грудень 2019 р. До дослідження залучено професійних інтерв'юєрів [5, с. 1–3]. У результаті дослідження STEPS будуть отримані репрезентативні національні дані, які можна буде порівнювати з міжнародними, а саме йдеться: про рівень споживання алкоголю і тютюну; овочів і фруктів; солі; рівень фізичної активності; історію неінфекційних захворювань та їх лікування; «поширеність надмірної ваги та ожиріння, підвищеного артеріального тиску, рівня глюкози в крові та холестерину. Окрім стандартного блоку, згідно з методикою STEPS, Міністерство охорони здоров'я України вирішило інтегрувати у дослідження додаткові теми, пов'язані з громадським здоров'ям, зокрема психічне здоров'я (депресія та самогубство); насильство і травми...» [5, с. 2].

Зважаючи на те, що неінфекційні захворювання є результатом поєданого впливу генетичних, фізіологічних, екологічних і поведінкових факторів, автори вважають актуальним, доцільним і можливим використанням закладами вищої освіти певних інструментів STEPS для імплементації в системі просвіти, формальної та інформальної освіти, зокрема анкетування, опитування, певні соціально-демографічні й фізичні вимірювання тощо. Як приклад активного і результативного використання глобального інструментарію Всесвітньої організації охорони здоров'я в дослідницькій роботі з цільовою групою студенти – майбутні вчителі можна навести працю С. Черевко «Підготовка майбутніх учителів до застосування здоров'язберезувальних технологій у професійній діяльності» [7].

Ураховуючи введені ще в 2016 р. нормативи для проведення щорічного оцінювання фізичної підготовленості населення України [6], на думку авторів, є можливим для закладів

вищої освіти в рамках вищезазначеного оцінювання фізичної підготовленості студентів використовувати деякі з інструментів STEPS. А саме: *можливості участі закладів вищої освіти в національному дослідженні STEPS в Україні* полягають, передусім, у здійсненні:

– анкетування, опитування – з метою отримання даних про поведінкові фактори (рівень споживання тютюну й алкоголю, нездорове харчування, недостатня фізична активність); про регіональні фактори навколишнього середовища (забруднення та ін.); результати фізичного огляду (надлишкова вага та ожиріння);

– певних соціально-демографічних і фізичних вимірювань – з метою отримання даних про деякі генетичні та фізіологічні показники (зокрема інформація щодо наявності хвороб системи кровообігу); про соціально-демографічні показники.

Також у результаті дослідження авторами виявлено актуальність посилення міжсекторальної співпраці Міністерства охорони здоров'я України та Міністерства освіти і науки України й підпорядкованих їм структур, що є важливим і перспективним для імплементації інструментів STEPS у системі просвіти, формальної та інформальної освіти.

Отже, *перспективи участі закладів вищої освіти в національному дослідженні STEPS в Україні* полягають, передусім, у посиленні ролі закладів вищої освіти в міжсекторальній співпраці Міністерства охорони здоров'я України та Міністерства освіти і науки України й підпорядкованих їм структур з метою імплементації інструментів STEPS у системі формальної та інформальної освіти.

Висновки з цього дослідження та перспективи подальших розвідок. Таким чином, у дослідженні визначено потенціал та перспективи участі закладів вищої освіти в національному дослідженні STEPS в Україні з метою запобігання поширеності факторів ризику неінфекційних захворювань для здоров'язбереження нації. Заклади вищої освіти мають потужний потенціал в умовах формальної та інформальної освіти для отримання даних про поведінкові фактори (рівень споживання тютюну й алкоголю, нездорове харчування, недостатня фізична активність); про регіональні фактори навколишнього середовища (забруднення та ін.); результати фізичного огляду (надлишкова вага та ожиріння) шляхом проведення анкетувань, опитувань студентів, а також для отримання даних про деякі генетичні та фізіологічні показники (зокрема інформація щодо наявності хвороб системи кровообігу); про соціально-демографічні показники шляхом проведення певних соціально-демографічних і фізичних вимірювань, що лежать у сфері компетентності закладів вищої освіти. Перспективи участі закладів вищої освіти в національному дослідженні STEPS в Україні полягають, передусім, у посиленні ролі закладів вищої освіти в міжсекторальній співпраці Міністерства охорони здоров'я України та Міністерства освіти і науки України й підпорядкованих їм структур з метою імплементації інструментів STEPS у системі формальної та інформальної освіти.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо у розвитку нових методів психолого-педагогічних досліджень для виявлення факторів ризику для здоров'я нації.

Список використаної літератури

1. Національна стратегія реформування системи охорони здоров'я в Україні на період 2015–2020 років [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Міністерства охорони здоров'я України. – Режим доступу: <https://moz.gov.ua/strategija> (дата звернення 21.09.2019).
2. Основи громадського здоров'я: теорія і практика: навч.-метод. посіб. / за заг. ред. О.В. Беспалько. – Ужгород: Патент, 2008. – 322 с.
3. Венская декларация о питании и неинфекционных заболеваниях в контексте политики Здоровье – 2020. – Вена: Всемирная организация здравоохранения, 2013. – 6 с.
4. Глобальная стратегия ВОЗ по питанию, физической активности и здоровью: Руководство для стран по мониторингу и оценке осуществления [Електронний ресурс] / Всемирная организация здравоохранения. – Женева, 2009. – 47 с. – Режим доступу: http://whqlibdoc.who.int/publications/2010/9789244599976_rus.pdf (дата звернення 18.09.2019).
5. Національне дослідження STEPS в Україні [Електронний ресурс] / Центр громадського здоров'я МОЗ України. – Режим доступу: <https://phc.org.ua/kontrol-zakhvoryuvan/neinfekciyni-zakhvoryuvannya/nacionalne-doslidzhennya-steps-v-ukraini> (дата звернення 13.09.2019).
6. Про затвердження тестів і нормативів для проведення щорічного оцінювання фізичної підготовленості населення України [Електронний ресурс] / Наказ Міністерства молоді

та спорту України від 15.12.2016 № 4665, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 10 лютого 2017 р. за № 195/30063. – Режим доступу: www.dnu.dp.ua/docs/facults/fizo/Nakaz_MON_Normativy.doc (дата звернення 21.09.2019).

7. Черевко С.В. Підготовка майбутніх учителів до застосування здоров'язберезувальних технологій у професійній діяльності: дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / Світлана Вікторівна Черевко. – Дніпропетровськ, 2015. – 284 с.